

R a a m a t u d

„Eesti kirjakeele seletussõnaraamat“ valmis

2007. aasta detsembris ilmus „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ viimane, 26. vihik. Ligi viis aastakümnet kestnud töö tulemusena on valminud 7-köiteline umbes 150 000 märksõnaga sõnaraamat.

Mis on seletussõnaraamat?

Seletussõnaraamat on mõeldud eelkõige emakeelekõnelejale ja kirjeldab sünkroonselt ühe keele sõnavara. Seletussõnaraamatu eesmärk on, nagu nimigi ütleb, sõnavara „seletada“: kirjeldada võimalikult täpselt sõna tähendust, eri tähendus- ja kasutusnüansse – seega näidata, mida kõike on keeles olemas. Ent mitte ainult: seletussõnaraamat on korraga nii kirjeldav kui ka normatiivne – kasutaja viiakse kurssi ka keelenormidega (hääldamine, käänamine, õigekeelsus). Seega on ükskeelne seletussõnaraamat kõige mahukama ja mitmekülgsema keeleinfoga sõnaraamatu liik.

„Eesti kirjakeele seletussõnaraamat“ on nagu suurkeelte seletussõnaraamatudki kasutajasõbralik. Sõnaartikkel on võimalikult loogiliselt liigendatud, nii et joonistub välja alltähenduste ja kasutusviiside struktuur. Kirjandusest ja ajakirjandusest on rikkalikult lisatud näitelauseid ja tsitaate. Näidete kaudu saab aimu nii konkreetse märksõna enam kasutatavatest vormidest kui ka kasutuskontekstidest. Näitematerjali hulgas on tavaliselt esitatud ka mitmesõnalisi püsikeelendeid.

„Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu“ lugu

Suure ükskeelse seletussõnaraamatu loomisel vajatakse korralikku tekstikogu. Kui tänapäeval saab keeletehnoloogia vahendeid kasutades lühikese ajaga tekitada mitmekümne miljoni sõnaga tekstikorpuse, siis 50 aastat tagasi tehti kogu töö käsitsi. Seletussõnaraamatu alustamiseks vajalikku keeleainest hakati koguma 1950. aastate keskpaiku. Umbes viie aastaga suudeti koguda ligi miljoni sedeliga kartoteek. Sedelkartoteek sisaldab tegelikult palju rohkem sõnu, aga erinevalt arvutist, kus saab otsida mis tahes sõnu ja sõnavorme, on sedelkartoteegis sõnad kättesaadavad üksnes ühe sõna kaupa, nii nagu nad igal sedelil märksõnana kirjas on.

Ehkki miljon sedelit on sõnaraamatuks ilmselgelt liiga vähe, koostati miljonilise sedelkogu põhjal prooviartikleid ning 1961. aastal ilmus sõnaraamatu prospekt koos koostamisjuhendiga. Edasi kulges töö kahtluste ja vaidluste õhkkonnas, sest tegijail puudus eelnev kogemus. Sõnaraamatutööd tehti teiste ülesannete kõrvalt. 1969. aastal ilmunud proovivihik sai üsna teravat kriitikat, kuid kogemus aitas edaspidises töös teha mitmeid olulisi parandusi. Sedeldamine jätkus ja 1982. aastaks oli kartoteegis 3,6 miljonit sedelit.

Esmakordselt koostatava sõnaraamatuga kaasneb paratamatult pikk valmimisaeg. Mitmekümne aasta jooksul muutub keel ise, teisevad sõnade stiilivarjundid, võib muutuda sõnade tähendus ja kasutus, lisandub rohkesti uut sõnavara. Nii juhtus see ka eesti kirjakeele seletava sõnaraamatu puhul.

Lisaks keele loomulikule arengule toimus palju muutusi Eesti ühiskondlikus elus: sõnaraamatu esimene vihik tuli trükist Nõukogude okupatsiooni ajal 1988. aastal ja viimane taasiseseisvunud Eestis 2007. aastal. Seega on seletussõnaraamatu vihikud ilmunud Eesti kõige kiiremate muutuste ajajärgul. Ühiskonnas toimuvad hüppelised muutused kajastuvad loomulikult ka keeles. Kui okupatsiooniga iseloomustasid russismid keeles ja infosulg, siis maailma avanemine tõi kaasa tohutu infovoog, uued nähtused ja inglise keele pealetungi. Plahvatuslik uute sõnade tungimine eesti keelde on iseloomulik eriti infotehnoloogia, majanduse ja juuraga seotud valdkondadele.

„Eesti kirjakeele seletussõnaraamat“ on pidevalt ajaga kaasas käinud. Seega peegeldab suursõnaraamat kindlasti aega, kust ta pärineb: esimestes vihikutes on paratamatult rohkem kajastatud okupatsiooni-aegset leksikat ja keelekasutust, hilisemad vihikud sisaldavad uuemat

sõnavara. Äsja ilmunud viimane vihik on mahukam kui kõik eelmised, sisaldades poolteist korda rohkem materjali. Sealt võib leida uusimat sõnavara, nt *ätt (@)*, *väärtegu*, *ökoturism*, *üleilmastuma* jne. Seletussõnaraamat tervikuna annab omalaadse ja ulatusliku pildi eesti keele arengust viie aastakümne vältel.

Seletussõnaraamat on selline sõnaraamatu tüüp, mis on olemas igal teatud arenguetappi jõudnud kultuurrahval. See tähendab, et on jõutud äratundmisele vajaduses panna kirja võimalikult suur osa keele sõnavarast eri tähendustes ja kasutusviisides. Euroopa suurrahvastel on see etapp läbitud, nüüd on meie kord.

Piret Voll
eesti keele instituudi teadur